

V.

Tähtsad mehed.

J. W. L. v. Luce. — J. H. Rosenplänter.
 Würst M. Barclay de Tolly.

Tartus.

Schnakenburg'i trükk ja tulu.

Sind 20 kop.

Tähtsad mehed.

Wiies anne:

J. B. L. v. Luce. — J. H. Rosenplänter.
Wirst M. Barcklay de Tolly.

~~~~~
Toimetanud

M. J. Eisen.

Tartus.

Schnakenburgi trükk ja kulu.

1884.

Zensuri poolest lubatud. — Tallinnas, 30 Sept. 1883.

Johann Wilhelm Ludwig von Luce.*)

Minewa aastasaja lõpul ja nüüdse algusel on mitmed Saksa soost wõsunud mehed Gesti keele uurimises ja edendamises hoolega tööd teinud. Kohkemalt jault olid nad ameti poolest õpetajad. Nad nägid ära, et nad muidu oma ametit truuste pidada ja oma kihelkonna rahwa eest kui õiged hingekarjatsed hoolt ei wõinud kanda, kui nad rahwa keelt mitte sügawamalt ei tunnud. Mitmed nende seas, kes mitte küll oma keeleuurimise läbi kuulsaks ei ole saanud, on meie rahwale siiski oma

---

*) Nii wäga kui me ka oleme otsinud ja kuulunud, ei ole me Luce ega Rosenplänteri piltisid kufagilt saada wõinud. Ajalehtedeski on palutud, aga ilma asjata. Sellepärast peawad need elulood siis ilma piltideta ilmuma. Juhtub mõni selle raamatu lugejatest kufagil aga Luce ehk Rosenplänteri piltisid nägema, siis olgu nii hea ja andku raamatu toimetajale selle poolest teadust ehk, kui wõimalik, saatku pilt kohe kaasa, mida siis edaspidi wõiks tarwitada. Toim.

püüdmiste läbi palju kasu toonud. Nad on tululikka raamatuid kirjutanud, nagu juturaamatuid, kus nad rahwale juttude sees tululikka õpetusi annawad, tohtri raamatuid j. n. e. Nad on rahwale koolisid muretsenud, sellega tema waimu harimist edendanud, põllutööd on nad hoolitsend rahwale armsaks teha, nendele selles töös head nõuu ja õpetust annud ja nõnda rahwast aidanud elu parema järje peale saata.

Ka Saaremaal on rahwa hariduse ja koolide edendamise eest mitmed mehed hoolt kannud. Kõige tuttawam ja kuulsam on v. Luce.

Johann Wilhelm Ludwig v. Luce sündis 1756 Hasselfeldi linnas Braunschweigi maal Haartsi mägestiku ligidal. Tema isa oli posti ametnik. Tema tuli 2 kuud wara ilmale ja oli see läbi sündides 6 tolli aga pikk. Kunni 14 aastani oli ta wäikse kasuga ja hädise terwisega. Ehk küll muidu wäike ja jõutu keha poolest, siiski awaldas ennast tema elaw waim igal pool. Juba waratselt tuliwad ta waimu anded nähtawale, sest kui 8 aastane poisifene hakkas ta juba walmikuid tegema. Sellesamas wanaduses õppis ta flaweritki

mängima. Kõik trükitud raamatud, mis temale kätte juhtusiwad, saiwad hoolega läbi loetud. Rahju aga, et temal õiget eestwedajat ja koolmeistrit ei olnud, kes tema waimu andeid wõis raawitseda ja kaswatada ja tema õppimise agarusele õiget sihti anda. Tema sündimise linnas oli kõik õppimine üksi peast õppimise peale rajatud. Kogemata sai tema Halberstädti linna doomkooli eestseisjaga tuttawaks. Et Luce agaruse ja hoolsa õppimise läbi oma endiste koolmeistrite suurt kiitust ära oli teeninud, soowis see teda Halberstädti doomkooli. Siin pidi Luce ennast, ehk see küll temal wasta meelt oli, aga siiski wanemate soowi ja tahtmise järele theoloogia studeerimise peale ette walmistama. Kolm aastat õppis ta agaraste siin koolis ja läks siis 1774 Göttingi ülikooli, kus ta kaks aastat oli, see on kuni 1776. Aasta pärast 1777 lõpetas ta oma studeerimise Helmstädtis ja tegi oma lõpueksamid. Nüüd wõttis ta ühe kodukoolmeistri koha ja oli selles ametis neli aastat. Ehk temale küll nüüd kaks head kohta pakuti, see on, teda kutsuti Cüüneburi rüütliakadeemia prohwessoriks, ja teist kohta soowiti temale Dessau linnas, siiski ei wõtnud ta neid wasta, waid sõitis

oma reisi himu pärast Saaremaale. Siia oli teda kapten von Stafelberg, Rootsiküla mõisa omanik, kodukoolmeistriks palunud.

Sügisel 1781 jõudis ta Saaremaale. Tuba esimesel aastal oli temal nõuu Saaremaalt warsti ära sõita ja mitmed Euroopa maad läbi reisida ja ka, kui võimalik, teisi maailma jagusid läbi rännata. Ta tahtis oma õpitud ameti hoopis maha jätta. Aga kõik tema ettemõtmişed läksiwad tuulde. Ta jäi haigeks, sest et ta selle üle sügawaste järele mõtlema hakkas, kas see ka õige, kui ta mitte selle ameti juurde ei jää, selle tarwis tema oma wanemate soovimise ja tahtmise järel ennast ette walmistanud. Wiimaks tahtis ta seda Jumala ja tulewiku hooleks jätta ja ära oodata, kas tulewik teda õpetajaks wõib pruukida wõi ei. Sellepärast wõttis ta kutsumist Põide kirikus proowi jutlust pidada wasta, oli aga wäga rõõmus, kui teda mitte sinna õpetajaks ei walitud. Warsti peale selle kutsuti teda Püha kiriku peale; kutsumist ei wõtnud tema aga wasta ja üks teine sai selle koha peale walitud. See pidi aga warsti rinna haiguse pärast oma koha käest ära andma ja nüüd kutsuti Lucet teist korda ja walitigi mõne tingimisega õpetajaks. Ehk ta küll

neid tingimisi wasta ei wõtnud, waliti teda siiski teist korda ja nii astus 1783 ta oma uude ametisse.

Et oma ameti cest truuiuste hoolt kanda, hakkas ta agaraste Gesti keelt õppima. Uga haigus ja mõtted, kas ta ka õiete kõik oma kohused täita wõib, wiisivad teda nii kaugemale, et ta 1785 teisel lihawõtte pühäl kõikidele ilma ootmata korraga oma õpetaja ametist tagasiastumist kuulutas. Selle peale ostis ta Lahetaguse mõisa ja asus sinna elama. Siin sai ta warsti terweks, nõnda et ta 1787 reisi Saksamaale, kuhu ta oma perekonna tallituste pärast pidi minema, wõis ette wõtta. Warsti pärast tema tagasitulekut suri tema proua, ja nüüd wõttis ta nõuuks oma ammugi soowitud ametit õppida.

Ta reisis 1789 teist kord Saksamaale tagasi, läks Göttingi ja hakkas seal arsti ametit õppima. Siin uuris ta hoolaste ka wiisikat, keemiat ja looduse teadust ja wähä ajaga, see on 2½ aasta pärast tegi ta oma lõpueksami ja sai doktori auunime Erfurti linnas. 1792 tuli ta Wenemaale tagasi ja läks Peeterburisse, et siin omale luba saada tohtri ametit pidada. Et aga see luba kaua tulemata jäi, reisis ta Saare-

maale oma mõisa peale tagasi selle nõuuga, et seal oma ametit mitte sugugi pruukida. Siin astus ta teist korda abielusse, ostis teise suurema mõisa, Põlkuse mõisa (Hohen-eichen) ja hakkas Saaremaa rahwast, tema pruukisid ja tema ajalugu hooljaste uurima. 1793 waliti teda Kihelkonna kirikuwõõr-mündriks. Seda ametit pidas ta truuste 10 aastat. 1795 tõsteti teda Saksa riigi poolt mõisnikuks ja warsti peale selle wõt-siwad Geeti maa mõisnikudki teda oma matrifeli üles. 1798 waliti teda ühte komissioni, kes talupoegade maksude üle nõuu pidi pidama. 1799 nimetati teda Kuresaare rüütli hospitali kuratoriks.

Nähtal 1801 müüs ta oma suurema mõisa, Põlkuse, endisele müüjale tagasi, andis Lahetaguse rendi peale ja läks ise Kuresaarde elama. Siin waliti teda jälle mitmesse auuametisse. Ta oli magistradis, politsei kohtus j. n. e. ametis. Nüüd läks tema teist korda Peeterburisse, tegi siin tohtri eksami ja sai luba (venia practi-candi) arsti ametit pidada. Pärast tagasi-tulekut Peeterburist wõttis ta Kuresaare apteegi oma hoolde ja seadis teda parema korra peale. 1804 andis ta kõik teised ametid käest ära ja sai Kuresaare koolikonna

inspektoriks (ülemaatajaks) walitud. 16 aastat pidas ta ustawalt seda ametit, ja ei wäsi mitte ära Kuresaare koolide eest hoolt kandmast. Suure elawusega ja hoolega edendas tema, ehk küll temal palju wõidelda oli, rahwa koolisid ja tema waimu harimist. Kui 1819 Piiri maale talurahwa priius tuli, sai koolikonna ülemaataja amet ära kautatud ja maa koolid saiwad ülema kiriku walitsuse alla. Lucele anti aga palka ikka edasi, ehk tall küll enam mingit tegemist selles ametis ei olnud. Et Eesti keelt rohkem edendada, asutas ta mitme teise mehega seltsis 1817 ühe Eesti seltsi Kuresaarde. Selle seltsi põhjuskirjad trükkis ta Rosenplänteri ajalehes Nr. XII ära ja awaldas neid peale selle weel ühes iseraamatus. Selle seltsi asutajad oliwad peale Luce Saaremaa õpetajad. Nende nimed on järgmised:

Asutajad:

Dr. J. W. L. von Luce, Prääsident.
 A. H. Schmidt, Superintendent Saaremaa.

Liikmed:

P. H. von Frey, Püha õpetaja.
 H. Harten, Mustjala „
 v. Mickwitz, Kaarma „

G. M e d e r, Imma õpetaja.

L. Schmidt, Anseküla "

G. Gilzebach, Kihelk. "

A. Hildemann, Karja "

Et sellel seltsil väga vähä liikmeid oli, oli tema tegewus ka väga väike. Pärast Luce surma lõpes selts ära. Ehk küll põhjustkirjad ja luba kaua aega weel järel oliwad, jäi ta siiski unustusse.

1818 asutas Luce Kuresaarde ühe öko-
noomia seltsi. Wiimased eluaastad elas ta
Kuresaares, kus ta kui kirjanik ja arst
agaraste tööd tegi. 1842 aastal Mai
kuus suri ta 86 aastat wana. Selle
hea tänuks, mis ta koolidele toonud,
saatsiwad teda Kuresaare koolid suure auuga
hauda.

Tema tähtsust mõisteti omal ja wõeral
maal auustada ja kutsuti väga mitme
seltsi liikmeks. Nii oli Luce Helmstädti
Saksa hertsogi seltsi auuliige, Göttingi
wiisika seltsi, Kuuramaa kirjanduse ja kunsti
seltsi, Peeterburi keiserliku pharmaceuti
seltsi, Peeterburi keiserliku ökonoomia seltsi
ja Riia ökonoomia seltsi kirjawahetaja liige.
Peale selle oli ta weel Peeterburi piibli
seltsi Kuresaare jauskonna abipresident,

Kuresaare Gesti seltsi president ja weel mitme teise seltsi liige.

Rahwa seas on Luce oma „Saarema juturamatut“ läbi tuttaw. See raamat ilmus kahes jaus; I. jagu on Niitawis trükitud 1807, II. jagu Wärnus 1812. Pärast Luce surma ilmusiwad mõlemad jaud koos teises trükis Tallinnas 1843 Gressfeli juures. See raamat on wäga loetaw rahwa seas. Luce annab talurahwale juttude sisus palju head õpetust. Ta näitab siin, kuida emad oma lapsi kaswatama peawad ja noomib lapsi wanemate sõna kuulma. Talupoegadele annab ta mitmed tulufad nõuud maa harimises, hoonete ehitamises j. n. e. Tema soovib, et nad oma põllutööd mitte oma wanemate ebausu järele edasi ei tee, waid targemaid inimesigi kuulda wõtaksiwad. Ta näitab oma juttudes, et need, kes oma põldu heaste hariwad ja selle eest hoolt kannawad, palju paremini elawad kui teised. Nõnda annab ta rahwale mitmeid häid õpetusi, nagu elajate kaswatamisest, wilja müümisest ja ostmisest. Edasi näitab ta ka rahwale, kuida rahwas oma mõisaherrade ja wanemate wasta peab olema, et ta neid auustama ja armastama peab. Ka mõis-

nifud wõiwad Luce juturaamatust palju õppida. Sest kõik need mõisa herrad, kes tema juttudes ette tulewad, käiwad heaste talupoegade ümber, mõtlewad wäga talupoegade kaju peale ja annawad neile tululikka juhatusi kõigis asjus. Kõige rohkem õpetab Luce rahwast haiguste raawitsemisses. Tema keelab rahwast soolapuhujate ja nõidade juurde minemast, käsib aga selle asemel, kui haigus wäga raske on, abi ja nõuu arstide juurest otsida. Kõigist neist juttudest näeme meie, et Luce Saaremaa rahwa eluga ja oluga wäga tuttaw oli, ja et tema nende wigasid ka heaste tundis ja neid parandada soowis. See raamat leidis wäga palju sõpru rahwa seas ja nüüdki weel loetakse teda hea meelega, sest just niisugused jutud on rahwa meele pärast ja on ka kõlblikud tema ihu ja waimu wigasid parandama.

Gesti keeli raamatuid on Luce weel wälja annud:

„Tuhhataja Piibli ramatu sisse, mis Gestima rahwale käsoks on kirjotanud S. Ludsje.“

„Nou ja abbi, kui waejus ja nälg kae on.“

„Mihkli Mardi maenitsus Gesti-
ma tallo rahwale, ne rubbide ehk
rougede pannemise pärrast.“

Uhe arsti raamatu kirjutas ta Saksa
keeles: „Gesundheitskatechismus für
das Estnische Landvolk“ ja August
Heinrich Schmidt, Saaremaa konjistoriumi
direktor, üks Kuresaare Gesti seltsi põhjen-
daja, pani raamatu Gesti keelde ümber
selle pealkirjaga:

„Terwisse katekismusse raamat,
se on kus sees küsides ja kostes õppetakse,
kuidas innimenne wõib ja peab omma ihhoter-
wist hoidma ja selle pärrast hoolt kandma.“

Saksa keeli on Luce suure hulga raa-
matuid Saaremaa olu ja elu ja tema aja-
loo üle kirjutanud. Tema on wana Gesti
mõistatusi, pruukisid, juttusid j. n. e. kor-
janud ja neid mitmes ajalehes ja seltside
aastaraamatutes ilmutanud. Peale selle
on ta mitmed raamatud põlluharimise üle
kirjutanud.

Kui Luce kuulda sai, et Rosenplänter
ajalehte wälja anda tahta, pakkus ta ise
ennast enne lehe ilmumist kaastööliseks.
Selle ajalehes on mitmed tüfid Luce osa-
wast sulest ilmunud. Näituseks kirjutab ta
kolmandamas raamatus Gesti kalendri

üle. Seal sõitleb tema wäga selle üle, et kalendrite wäljaandjad rahwa ebausku rohkem kaswatawad ja mitte tema wasta ei sõdi, sest nad on päewade juures tähendanud, mis sell ja sell päewal hea teha on. Kõige rohkem wõitleb ta aadri lastmise wasta. — VI. raamatus annab ta nõuu Eesti keeles h asemel Greeka spiritus asperi ( ) pruukida. Teistes raamatutes awaldab ta palju Eesti sõnu ja mõistatusi.

XII. raamatus ilmutab ta, nagu eelnimetatud, Kuresaare seltsi põhjuskirjad (Statuten) ja nende all seisawad asutajate ja liikmete nimed.

Kuulsaks on Luce ühe kirjatüki läbi saanud, mis Rosenplänteri ajalehe IV. raamatus ilmus. Selle kirjatüki pealkiri on: „Nõuu ühe Eesti seltsi alustamiseks“. Selle kirjatüki on Dr. K. A. Hermann Eesti keelde ümber tõlkinud, ja see seisab tema wäljaantud raamatus „Loo“ selle pealkirja all: „Mis üks Sakslane 60 aasta eest Eesti keelest ütleb“:

„Wäga paha meelega olen mina juba uniwersiteetide peal tähele pannud, ehk küll enamaste kõik wõera maa mehed, iseäranis Ungarlased, Wenelased, Prantslased, Läti maa mehed ja palju muid eneste keskel

oma maa keelt rääkisinud, Eesti maa mehed iialgi eneste seas Eesti keelt ei rääkinud. Mina küsisin mõni kord, miks pärast see nõnda on ja see keel minu arvates nagu meelega rääkimata jääb. Mulle kosteti pilgates: See olla ju üksnes talupoegade keel! — Aga kas teiste rahwaste keeled ei ole ka talupoegade keeled olnud? Miks armastasinud ja rääkisinud need oma maa keeli ja mehed, kes Eesti maalt pärit, mitte? Viimast otsust selle küsimise üle tahan niisama wähe anda, kui praegu räägitud sõnade läbi ütelda, et kõik Eesti maa mehed nõnda mõtleksinud, nagu need studendid, kes sell ajal studeerisinud. Võib ehk keegi arvata, et keel iseenesest puuduline on olgu tuuma ehk kõla poolest. Aga asi ei ole tõeste mitte nõnda.

„Et Eesti keelt tuuma poolest ei tunta, tuleb sest, et teda ei mõisteta, muist sest, et teda liig halvaks peetakse. Need, kes jeda keelt täiceste ei mõista, ütlevad: „Du palju asju ülemas teadmises ja waimuwäljal, mis Eesti keeles ei wõi wälja ütelda.“ Tõsi, sest mis kõrgemalt koolitamata Eesti lasel tarwis ei olnud oma lihtlabases elus, sellele ei wõinud tema keeles ka nime sündida. Aga kas nõnda ei ole

kõigi keeltega lugu? Iga keelt on selle poolest hariduses täiendatud, ja ka Gesticlane saab iseennast aitama. Kui teda ennast võiks mõtlejaks teha, siis võiks ta tõeste ära rääkida ja kindlaste ütelda, mis ta mõtleb. Ma tuletan ikka suure rõõmuga ühte kõnet meelde, mis ühes kõrtsis üks õllest ja viinast rõõmsasse tujusse juhtunud talupoeg teistele pidas ja mis täis ilusaid mõistu- ja wanusõnu oli nagu pärliööb. Meid sõnu ei oleks keegi wana Greeka tark häbenenud oma kõnes pruukida. See oli ka Gesti keel, ja ma mõijtsin, mis ta tähendas, aga oleksin mina nõnda pidanud järele rääkima, siis oleksin kimbus olnud. Kuulatagu üksnes, ilma tähele pandud saamata, nii kui Gesticlased üks teist nalja tehes pillkawad, kui nad terawaid sõnu teine teisele annawad, kas neil sõnadeft ja käändudeft puudust on oma mõtteid kauniste, täieste ja õigel kohal ära ütelda?

Et siis Saksa ehk mõnes muus keeles sõnu järele jääb, mis Gesti keeles ei ole ega saada ei wõi, seda ei wõi meie Gesti keelele sugugi süüks arvata, sest lugu on igas keeles nõnda. Meie oleme Saksa keelde palju sõnu wõerastest keeltest wõtnud, sest et meil niisugusid sõnu enestel ei olnud.

Ka Eesti keelel on palju sõnu, mis kõigis oma käändudes ja tähendustes mitte ühe ainja Saksa keeli sõnaga ära seletada ei wõi. See wiga ei ole siis mitte weaks arwata, sest, mis Eesti keel nüüd ei ole, seks wõib ta pärast saada. Ta on niisama kõlblif kui iga teine keel oma enese wanadest sõna = juurtest uusi sõnu luua ja ühe ehf teise isearalise ütlemise = wiisi tarwis pruukida, sest tal sõnu = rikkust mitte ei puudu ja keele põhja järele sõnu küll wõib luua.

„Uga kui siiski Eesti keelest weel wõiks öelda, et palju Saksa keeli sõnadel temas mitte kohalif ei ole, siis on ta jälle mitme teise asja poolest teistest keeltest mööda, mis teda meie silmas peaks tõstma, nõnda et meie teda edendada ja tema puudusi parandada püüame ja teda täiemaks teeme, mis ometi waewa wäärt töö oleks. Tema seeftpidine ehitus on nii liht ja kerge õppida, üksnes mõne ainja põhjusseaduse peale rajatud, tema ajasõnad muudawad endid pea aegu kõik ühe ainja mõedu järele. Mis = sugusest teisest keelest wõib seda ütelda? Ta on nii kerge ja soraw õppida, et mina jagedaste tähele olen pannud, et õpetajad, kes ka wõera maa mehed on, warsti jelles keeles wõiswad peast kõnet pidada, mis

nad palju kauema aja ja õppimise järele Saksa keeles mitte ei oleks julgenud teha. Kas see võiks sündida, kui tõeste nii ränk ehk koguni võimata oleks oma mõtteid ses keeles avaldada. Ja kui kaugemale jõuaksiwad Eesti keele rääkijad weel, kui nad wähegi hoolega grammatika järele Eesti keelt õpiksid ja uuriksid ja mitte nii ruttu ära ei tüdineks teda tundma õppimast, kui nad juba, mingi kuida lähem, natuke oma tarwis Eesti keelt mõistawad.

„Et Eesti keele täis-kõla ja moondus kõnelejale väga tulus ja et tal loomulik mõnu on, ka waimustatud ja tulifid kõnesid temas pidada, ilma et selle pärast tema armas ja südamelik olemine wäheneks, ei wõi küll keegi jutluse-tegija salata, kes kõik tähele paneb, mis tema kõnele südant liigutada ja kasu saata tarwis lähäb.

„Niisama võib Eesti keelt väga hästi laulu-tegemiseks pruukida. Maesterahwad, kes ehk weel uialgi ühte Saksa keeli laulu salmi ei olnud teinud, on sagedaste Saksa salmituid Eesti keelde, sesjamas mõedus ja pealegi riimitud, ümber pannud. Iga laul meie laulu-raamatus on sellesama wiisi järele, mis tal Saksa keeles oli, ümber

pandud, pea igas salmis seisab seesama mõte, mis tal endisel näul oli, ja mõni laul on ümber pannes ilusamakski saanud. Mihule keel võib ses temast mööda minna? Ja ometi kaebatakse, tema olla waene, ei ole võimalik, temas kõik ära ütelda! Gesti lane salmib peast; muidugi ei ole need suured kunsttööd, aga see näitab ometi, kui väga see keel salmimiseks sündlik on.

„Siis lähäb Gesti keel minu arwates oma ilusa kõla poolest kõigist keeltest ette, mis mina tunnen. Seda üteldes ei toeta ma ennast mitte selle juttu peale, kus keegi Gesti keele ilusama ütleb leidwat kui Hispania keele, sest et Gesti keeli sõna: „Mine taja üle silla“, kenamine ja mõnusamine peab kõlama kui Hispania keeli, waid ma olen palju keeli kuulnud, ja selle pärast ütlen mina nõnda. Saksamaal reisides ütlesin ma mitmes kohas oma seltsimeestele pikkamisi Gesti keeli Issa meie ette, et nad seda paremine wõiksid selle keele iseäralist olemist ära kuulda, ja iga kord oliwad kõik kuuljad täis rõõmsat imeks-panemist, et see keel nii armsaste kõlas, paniwad teda ammugi üle Hispania ja Italia keele ja palusiwad enamaste mind, weel kord neile ette ütelda, et nad teist

forda selle keele kõla mõiksid kuulda. Miks ei peaks ka üks keel armjaste kõlama, kus sees nii palju kõwasid healeta tähte ei ole, kus väga arwa faks healeta tähte teine teise kõrval seisawad ühes silbis ja kus a kõige jagedamine sõnades leida, on juba ajasõna otjuste: ma ja da läbi.

„Sellesama pärast on ka Eesti keel sündlik muusika (ehk laulu) tarwis, ka selle muusika tarwis, mis kunsti põllul väga, mõni kord juba liig kaugele on läinud. Kui tahetaks Italia muusikale uusi sõnu alla panna, siis ei oleks keegi keel jeks kõlblisem kui Eesti keel, sest ta saaks muusika põhjusemõtte ja olemise täieste kuulda andma, ehk ka jagedaste koguni ilusamaks tegema. See maksaks tõeste waewa, et üks tubli komponist kord Eesti keelt katsuks tarwitada, et ta ära näeks, kui väga see keel laulu tarwis passib.

„Aga kui Eesti keelel ka mõnusat ega ilusat kõla ega muud kaunist omadust ei oleks, ja selle pärast ta mitte wäärt ei oleks haritud saada, siis on ta ometigi keel, mis meil iga päew waja on ja mis sees, kui me muud asjad kõrwa jätame, kallid usu õpetused peawad ette räägitud

saama. Kas võib üks õpetaja truule rahvale kõik olla, kas ta rahwa keelt täieste või puuduliste räägib, kas tema kogudus teda täieste, poolikult ehk koguni mõeriti mõistab ja kas ta ka nii mitmes, nagu see õpetaja ametis ette tuleb, tallituses igauhele südamesse suudab rääkida ja oma enese head soowija südame tundmised oskab ära ütelda, kuhu häda pärast tarwis on keelt täieste ja rahwa wiisi mõista, või kas ta paljalt korra ja kohuse pärast jutluse ette loeb ja selle läbi paljaks palgaliseks Issianda wiinamäel saab? Ei tõeste mitte? Palju enne-
malt saab igauks, kes oma kohust tunneb ja jeda mitte üksnes ametist lahtisaamise kartuse pärast hädawaewaldi ei tee, ära nägema, et keele-õppimine üks tema esimestest ja suurematest kohustest on, ja see jaoks iga meest iseenesest keele harimisele ja edendamisele wiima, mis talle häda-
päraline asi peaks näitma olewat, et ta oma ameti kohust täieste, nõnda kuda ta süda jeda nõuab, wõiks täita.

Kui see ei sünni, siis muudab, harib ja täiendab ennast keel ometi, aga selle läbi, et ta mõeraid sõnu enesesse wõtab. Nõnda oli lugu mitme teiste seas ka Saksa keelega. Selle pärast asutati 17ma aasta-

saja esimesel poolel esimene Saksa selts, kes iseäranis Saksa keele harimisele ja rikastamisele wõeraSte sõnade läbi wasta pani, neid wõeraid sõnu, mis juba sisse oliwad pugenud, jälle nii palju kui wõimalik ära häwitas ja uued päris Saksa sõnad nende asemele soetas ja pruuki saatis. Tõsi on, et see oma ajal „Wilja kandew Selts“ nimetatud, oma puhastamise-töös mõni kord liiale läks, sagedaste liig ruttu tegi ja uusi Saksa keeli sõnu luues just mitte iga kord õiget teed ei käinud, selle pärast siis ka nüüd mitmed, kes seda seltsi paljalt nime järele raamatutest tunnawad, tema püüdmise üle naeratawad. Aga kes seltsi kirjadega tuttawam on, annab talle ometi õigust ära nähes, et ta palju sõnu, mis see kord wõerad ja harjutamata oliwad, aga nüüd kõige paremate Saksa keeli sõnade jekka armata tulewad, räägitawaks ja pruugitawaks on teinud, peale selle pärastestele seltsidele eeskujuks on olnud ja Saksa keele harimiseks väga palju tööd teinud.

„Kas poleks kaunis asi, kui üks Eesti selts kokku astuks ja sellisamal wiisil teeks? Kaske ei wõiks see mitte olla ja kaju jaadaks ta kahklemata. Euba niisuguse seltsi asutamiseks ei saa wistist

keelata. Siikmed võiksid maal elada ja üks kord aastas kokku tulla j. n. e."

Siin annab nüüd Dr. Luce nõuu, kuida niisugune selts võiks olla ja kasu saata, mis meie siin ei hakka arutama, sest et nüüdse aja kohta enam tululik ei ole.

"See oleks siis minu nõu ühe uue Gesti seltsi asutamiseks, ja ma soovin juba ette, Gesti keelele selle pärast õnne."

Luce ei olnud mitte suur keeleuurija. Tema Saaremaa juturaamatus leiame palju keelewigasid. Nii on mitmed laused üsna Saksa keele järele. Siiski näeme, et ta hoolt kannud, nii palju kui võimalik rahwa keeles, mitte aga nagu enne seda palju teisi wälja tulnud raamatuid piibli keeles kirjutada ja on rahwale oma õpetliffude juttude läbi kasu toonud.

Koolisid edendas tema ja Gesti keele suurema tundmise ja uurimise eest tegi ta hoolega tööd. Suure elawusega nõudis ta, nagu meie seda tema kirjatükist ühe Gesti seltsi asutamise üle loeme, et Gestlased oma keelt räägiksid ja tema eest hoolt kannaksid. Ka Sakslaste käest päris ta, et nad, kui siin maal ametit tahawad pidada, Gesti keelt õpiksid.

Luce on meie rahvast armastanud ja temale head soovinud. Igal pool, kus võimalik, seisib ta rahva enese ja tema feele eest. Sellespärast on ta küll ära teeninud, et meie rahvas teda tunneks ja tema mälestust auustaks.

E. Laurenk.

Johann Heinrich Rosenplänter.

Praeguse aastasaja teise aastakümnega alustab Eesti kirjanduse ajaloos uus aeg. Eesti keelest hakatakse rohkem lugu pidama, teda püütakse täielikumalt tundma õppida, rikastada, kaunistada ja temale seadusi luua, lühidalt, Eesti keele uurimisega grammatika põhjusel tehakse alustust. Vanad saja aastased wormid walatakse ümber, tuttawad konarikud teed tasandatakse. Sinna maale oli wähe Eesti keeli raamatuid, enamiste waimuliku siuga. Kõikide keel oli piibli keel. Nüüd aga nähti ära, et piibli keele- ja kirjawäis mitmes tüüis rahwa keelest lahku läks ja hakati seepärast endist kirja- wõi piibli-keelt rahwa räägitawa keelega wõrdlema, kirja-keelt elawamaks, ladusamaks, õigemaks, rahwalikumaks tegema. Õigestikirjutuse wiisi ei arwatud enam õige küll olewat, nõuti

kirjale uusi tähti ning juba sünnib „õ“ täht ilmale, mida veel praegugi mitmed kirjutada ega ära tunda ei mõista. Kõik mis sinna maale puutumataks ja õigeks peeti, hakatakse nüüd järele kaaluma, selgitama ja arvestama. Uurimine pole enam wana kombete kammitšas, ta saab wabaks, kui talle ka mõnelt poolt wasta pannakse. Mitmesugused murded püütakse üheks üleüldiseks kirjakeeleks kokku sulatada. Saksa ja teiste wõeraste keelte kõnekäänud katsutakse wälja tõugata ja päris Eesti sõnad asemele seadida. Kirjandus kosub ja kasvab palju jõudsamine kui iial enne.

Küsimine nüüd, kust see waimustus tuli, siis leiame selleks mitu põhjust. Esimalt tuli see muidugi sellest, et Napoleoni wõim murti ja seeläbi terve Euroopa Prantsuse ifke alt peasis ja lahkemalt hinge wõis tõmmata. Mitmesuguste seisuste wahel läks nagu wähemaks ja ka meie maal hakkas walitsew seisus oma alamatega inimlikumalt ümber käima. Rohkem aga kui kõik see üleüldine rahwast osawõtmine mõjusiwad need uuendused ja fergitused, mis keiser Aleksander I. oma uute seadustega Eesti talurahwa kohta ette wõttis. Spetajad ja mõisnikud pidiwad nüüd Eesti keeli proto-

kollisi kirjutama ja mõndagi kohtu ja ammet-
 likku kirja rahwa keeles walmistama. Nüüd
 ei saanud nad enam oma teenrite Gesti
 keelega läbi, nad pidiwad natuke enam keelt
 õppima. Sii juurde tuleb ärganud usu elu,
 mis wennaste koguduse liikmete läbi sündis.
 Mehed rahwa keskest astusiwad kui kõne-
 pidajad üles, kelle keelest ja keele mõjudusest
 õpetajad mõndagi wõisiwad õppida ja tallele
 panna. Seda on näituseks D. W. Masing
 wististe suurel mõedul teinud. Rahwa koolid
 sell ajal küll suured asjad ei olnud, aga
 ka nemad paranesiswad pisut ja see pole
 mitte üsna tähtsusetu Gesti kirjanduse kohta.
 Walla koolmeistrid oliwad ikka kõige enam
 haritud Gestlased ja mõned koguni kirjamehed,
 nagu eespool näha saame. Ihu priiustega
 ärkas ka waimu wabadus Gestlaste hulgas
 ja seega ühes püüdmine haridust ja teadust
 taga nõuda. Suba tärkasiwad Gesti kannust
 kosunud kirjamehed nagu D. W. Masing
 ja mõned wähemad, aga enamiste kõik selle
 aegsed töötegijad Gesti keele ja kirjapõllul
 oliwad siiski Sakslased ja suurem osa nendest
 õpetajad. Mitmed nendest on palju ja
 tähelepanemise wäärt tööd teinud, et õige
 imestama peame.

Kõikide teiste üle läigib Rosenplänteri nimi. Tema on kui teiste peamees, kes oma ülitähtsa ajalehega kõik selleaegsed kuulsad mehed oma ümber kokku kogus. Imestama peame meie tema waimustust ja armastust, miska tema Eesti keelt uuris, imestama peame tema tüdimata hoolt, millega tema hulga tarwilist uut ja wana wara Eesti keele põllul kogunud, aga kõige rohkem peame imestama tema Eesti rahwuslikku meelt, mis tema südames asus, ehk ta küll Saksa keelne õpetaja oli. Pungem seepärast tema elulugu tähele, niipalju kui minul wõimalik olnud temast teadust koguda.

Johann Heinrich Rosenplänter sündis 12. Juulil 1782 Wolmari linna posti-jaamas, kus tema isa, ka Johann Heinrich Rosenplänter, jaamapidaja oli. Poisike sai esmalt kodukoolmeistrite käest algusõpetust, mispeale teda Tallinna saadeti, kus ta gymnasiumi koolis käis. Kaudu ta aga seal küll ei wiibinud. Tema ema Gewa Dorothea, sünd. Bandau, soovis, et poeg Tartu gymnasiumi õppima lähaks ja seal kooliõpetaja Carlblomi ülewaatamise all elaks. Oma surma pärast jäi aga see nõuu katki ja Rosenplänter läks ühe lähema sugulase juurde Riiga elama ning sai nüüd

sealset doom=foolis õpetust. Aga peagi tuli tema fooliskäimisele uus takistus, sest wae-walt oli tema teise klassi jõudnud, kui tema isa suri. Nüüd pidi poeg kodu reisima ja jaama pidamise oma peale wõtma. Poisike oli aga alles 14 aastat wana, ega wõinud seepärast seda ammetit täita. Warsti jättis ta posti jaama pidamise järele ja oleks nüüd uueste foolipingile läinud, kui raha oleks olnud. Waelel lapsel ei jäänud muud nõuu üle kui kodukoolemeistriks hakata ja selle ammeti kõrwal ise hooljaste õppida ja raamatute waral iseennast foolitada. Maal oli ta foolitajaks ühe kirikuõpetaja majas ja mõnes muu paigas, kuni ta wiimaks Riia sillakohtu kantselei kirjutajaks hakkas. Kui keiser Aleksander I. ajal 1802 Tartu suurfool asutati, läks Rosenplänteri õppimise püüdmine uueste elawamaks. Ta asus Tartusse elama. Siin oli hommiku maa keelte professor Hezel parajaste ühe õpetuse ja kaswatuse fooli asutanud, kus Rosenplänter foolmeistriks sai. Ta õppis nüüd wirgalt ja sai Mai kuul 1803 Tartu suurfooli üliõpilaste hulka üles wõetud. Ta studeeris siin nii hooljalt usuõpetust, et juba 1806 kauni eksami järel kandidadiks sai. Nüüd hakkas ta Gesti keelt uurima, mis ta wäsimata hoolega

kunni eluotsani edasi toimetas. Kui ta 1807 Viivimaa kiriku kohtus oma õpetajaeksami oli teinud, walitsedi teda 13. Dets. 1808 Tori kiriku õpetajaks. Si saanud ta seal aga kawa wiibida, sest juba 7. Mail 1809 kutsuti teda Pärnu Eliisabeti wõi Gesti kiriku õpetajaks ja sealse konsistoriumi nõuumeheks. Siin algab tema töörikas elu. Ta pidas siin aastas 37 aastat õpetaja ametit, muretjes truuste ja hoolaste oma kiriku ja suure koguduse eest. Tema tööpõld oli aga weel laiem. Oma kirjadega, mis ta Saaja, Gesti ja Läti keeles awaldas, on ta üle Balti kubermangude kuulsaks saanud. Tulusat õpetust ja kasulikku mõtteid on ta palju rahwa seka külwanud. Kõige rohkem on ta aga Gesti rahwa ja keele edenemiseks tööd teinud. Sellest annawad tunnistust tema trükitud jutlused, kooli- ja uuud raamatud, nimelt aga tema üliwäga tähtis ajaleht. Selle juures ei waatanud ta kulude peale, mis küll wäga suureks läksiwad, sest aitajaid oli wähe.

Ta püüdis rahwast ka seeläbi edendada, et ta temale tublid koolmeistrid muretjes. Ta walitses terased Gesti noored mehed wälja ja koolitas neid ise umbes kolm aastat koolmeistri ameti tarwis. Nõnda loeme

Rosenplänteri kirjadest ühest Andresest, Jaagupist ja Abramist. Esimesest ei tea meie rohkem kui et ta Dorist pärit oli ja nagu teinegi juba poole aastase koolitamise järel 1815 mõne väikese Eesti keele sõnade seletuse Rosenplänteri ajalehes avaldas. Kolmas aga nimega Abram Holter, Sauga wallast Pärnu kihelkonnast pärit, sai kolme aasta pärast oma küla koolmeistriks, kirjutas mõned väikesed Eesti keeli raamatud, nagu „Piibli=seltsidest, Marri=pu=aia ehitamisest, Arwo ehk Rehkendamise Eksemplid“ ja mitu väikest tükki Rosenplänteri ajalehte, nõnda et teda Napieršky ja Necke „kirjanikkude leksikonis“ kirjameeste hulka loetakse. — Kui ka Rosenplänter kaugel teaduslistest ja kirjalistest seltsidest elas, siiski wõttis ta neist elawalt osa. Ta oli Kuuramaa kirjanduse ja kunsti seltsi liigi, Kuresaare Eesti seltsi auuliige, Riia kodanikkude kirjalise-tegewa seltsi kirjawahetaja liige ning wiimaks weel Läti kirjalise seltsi auuliige. — Raskest mured koormasiwad rängaste töökad meest, sest temal oli väga suur pere toita ja kaswatada. Ta hakkas pödema, kunni surm teda 15. Aprillil 1846 siit ilmast ära koristas. Eesk, sünd. v. Gernet, ja 14 osalt weel väikest last jäiwad teda leinama. —

Tema kirjadest nimetan need, mis ta Eesti keeli kirjutanud.

1. Sutlus, mis Perno kihelkonnas õppetajast S. H. Rosenplänterist esimesel heinakuu päeval kolmakkümend 1812 aastal Perno linnas sai peetud. Pange aega tähhele. Pernos 1812. 23. lhf.

2. Kirjotusse=lehhed. Pernos 1818. 21 lhte.

3. Üks A B D raomat. Pernos 1823. 1 l poog.

4. Manitsusse=sõnna. (D. W. Masingi Kädala Lehes).

5. Tallinna Kalendri lisa, Gresseli juures 1821.

6. Andis wälja: Laulud, mis neljandal heinaku päwal (mil päwal, saa aasta eest, meie Liwlandima Wenne=wallitsusse alla tulli), 1810 Perno makirrikus laulatakse. Pernos (1810). 7 lhf.

7. Lillikesjed I. leht. Pernos 1814. 16 lhf.

8. Perno Intressi=Kassa Seadus. Pernos 1831. 15 lehek.

9. Kolilaste seadus, ehk iggapäine meletulletus, mis neil koddoo, kolis ja wäljapaisu tulleb tähhelepanna. Pernos 1845. 16 lhf.

10. Leikuse pühha jutlus, ja mõnned õppetused wacse aia ja mõnne haiguse päraft. Pernos 1845. 48 lht.

11. Mõnda ajalehes „Beiträge.“ Peale selle on ta mõnda Saksa ja Läti keeles kirjutanud ja trükkida lasknud, mis käsikirjas järele jäänud, hoitakse Tartu õpetatud Gesti Seltst raamatukogus ülewal. Tema käsikirjade järel andis Karl Körber 1860 „Kärneri-ramatu“ wälja, mis Laakmanni juures ilmus.

Rosenplänteri kõige suurem töö aga, mis tema nime kuulsaks teinud, mis meile Gesti-lastele, nimelt kirjaniikkudele ülitähtis, mis meie tõega imestama peame, see on tema ajaleht nimega „Beiträge zur genaueren Kenntniß der ehstnischen Sprache.“ (Täielisema Gesti keele tundmise lisanud.) Sellest ajalehest ilmusiwad aastatel 1813 kuni 1832 20 annet, iga anne umbes 10 poognat suur. Esimese ande eeskõnes nimetab Rosenplänter selle ajakirja asutamise põhja ja tema sihti järgmiste sõnadega: „Kui Gesti raamatute keelt, nende hulgas ka muidugi piiblit, sündinud Gestlase keelega wõrreldakse, siis näeme imestusega, et mõlemate wahel suur wähe on. Gestlase suust ei kuule mitte üksi uusi sõnu, waid ka

sõnade seis ja kõnekäänud on jagedaSte, kõige vähemalt minu arvamise järele teistiti, kui seda praegustes Eesti raamatutes leida võib. Kui siis ka, iseäranis konsistoriumi-nõuuniku A. B. Supeli herra läbi juba väga palju Eesti kasuks tööd on tehtud, siiski arvan ma, võib ja peab veel paljugi tema heaks teha, kui tema waimu ja rikkust, kui ka tema waesust targu tahetakse tundma õppida. See mõte andis mulle seda nõuu: Täielisema Eesti keele tundmise liisandusi wälja anda." Ta selle nõuu täitmiseks on ka Rosenplänter tubliste tööd teinud ja palju tähtsaid tükkisid Eesti elu ja olu, Eesti kirja ja keele kohta kirjutanud. Ta on Eesti keelt püüdnud wõeraist, nimelt Saksa kõnekäänudest puhastada, ta on katsumud sarnaste sõnade tähenduste wahet (nagu: wiga, kahju, kautus) ära seletada, ta on grammatika seaduste üle kirjutanud, ta on õigestikirjutusele uued seadused annud ja Masingi üles wõetud tähe „õ" pruukimist soowitanud ja edendanud, ta on uut sõna ära seletanud, mis Eesti keelde wõeraist keeltest tekkinud, ta on Eesti keele harimisest ja rikastamisest kõnele- nud ning juba nõuu annud, sõna puudusel Soome keelest abi otsida, ta on palju Eesti keeli sõnu sõna-

raamatu tarwis kogunud, ühe sõnaga: Rosenplänter on Gesti keele täielisemaks tundmiseks palju töötanud. Siiski ei usalda ma tema töö üle otsust anda, waid tähendan seda, mis meie kuulus keelemeister Dr. acad. Wiedemann temast ütleb. „Rosenplänter ise ei olnud küll just mitte põhjalik keele tundja,“ ütleb Wiedemann, „aga temale tuleb ommeti seda suureks kiituseks panna, et ta märkas ja otsekohes ütlus, mis talle puudus, ja et ta õiglase hoolsusega puuduwat püüdis kätte saada. Selle juures oli ta ütlemata hoolas kookukorjamises ning ta on väga tänuväärt, osalt ka sõelumata materjali keeleuurimiseks järele jätnud.“

Need Wiedemanni sõnad annawad Rosenplänterist tõsist otsust. Rosenplänteril keeleuurija terawat kriitika silma ei olnud, aga ükski ei wõi ütelda, et temal hea tahtmine puudus. Rosenplänter armastas soojast südamest Gesti rahwast ja Gesti keelt, mis kõigist tema kirjadest, mis ta Gestlaste kasuks kirjutas, wälja paistab. Täieste 40 aastat on ta Gesti keelt uurinud ja edendanud, kõigest kulust ja waewast hoolimata. Kõige selle juures tundis ta aga ära, et iial weel nõnda Gesti keelt ei mõistnud, nagu ta oleks pidanud mõistma, ta

waidles selle wõeriti arwamise wastu, nagu wõiks Gesti keelt mõne kuuga kätte õppida. Kurwal meelel kirjutab ta aastal 1817: „Aastal 1806 hakkasin ma Gesti keelt uurima ja olen seda praeguse filmapilguni peaaegu ühte lugu teinud, see on terve 10 aastat (ma palun seda tähele panna, 10 aastat.) Selles ajas, wõiksite arwata, peaks ommeti juba üht keelt mitte ainult kirjutada ja rääkida, waid ülepea mõista wõima. Külap näeme kui kaugele ma selles asjas jõudnud.“ Ja nüüd jutustab tema, kuida ta sagedaste mitte kõigist aru pole saanud, mis külamehed temaga ja isekeskis kõnelelud. Siglasest südamest seletab ta, et ehk ta küll hoolfaste uurinud, see puudus sellest tulla, et ta kõik trükitud Gesti keeli raamatud läbi lugenud. Kõige enam olla süüdlased 7 kirjutatud jutluse raamatut, mis ta oma kälimehe ja eelkäija Dingelstädti käest pärinud ja kust ta enesele keele wigasti nagu sisse imenud. Seepärast annab ta nõuu rahwa suust keelt õppida. Kui wäga temal Gesti keel südames seisib, seda tunnistagu järgmised näitused. Pealkirja all: „Mikspärast Gesti keelt tarwis täieste tundma õppida,“ kirjutab Rosenplänter (Beiträge II):

„Kõige pealt peame selle küsimuse ära kostma: „kes peab Eesti keele täielist tundmist taga nõudma?“ Üleüldse võib kosta: kõik need, kellel Gestlasega tegemist, temaga koos elavad, temaga asju ajavad, tema toimetuste üle kõnelevad, tema kaebdusi kuulevad, temale abi ja õigust andma peavad. Muidamehed, mõisnikud, kaupmehed ja kohtunikud Gestlaste maal peavad seepärast, kui nad kasuga igauks oma kohust täita tahavad, seda tundmist enesele muretsema. Tšääraniis olgu see aga Eesti kirikuõpetaja kohuseks, kelle käest siia maale peaaegu kõik parem ja kõrgem haridus Gestlasele tuleb ja kes seepärast tubliste keelt peab mõistma, kui ta inimesi tahab kosutada waimu elus, südameid juhatada, meelt ja mõistust teritada. Kui väga oleme eksiteel, kui meie paari saja sõnaga ja mõne piibli kõnekäänuga neid mitmesugusi ja kõrgeid eesmärkisi kätte saada arwame. Kõige lihtlabasemas asjas ei kõlba sähärdune õpetaja nõuuandjaks ega juhatajaks, weel vähem ühe koguduse mõistlikuks ja tõsiseks juhatajaks elu kõige kõrgetele eesmärkidele. Seepärast on see üks tunnistus vähesest püüdmisest oma ammetit kasuga toimetada ja tunnistus rahwa põlgamisest, kui tema keelest ei hoolita ja kõigi

tema edenemise vastu külm ollakse. Spetaja peab rahvast walearmamistest õigele arusaamisele, ebausust tõsisele usule, mõtlemata olemisest mõtlemisele juhutama. Ta peab teda harima, kaunistama, trööstima, julgustame, manitsema. Tema peab noort sugu — mis kõige tähtsam on, kui inimlikust õnnest, mõistlikust ja paremaks saamisest kõneleme, — noort sugu peab tema koolitama, tema õpetama, tema maailma wiima mõistlikule elule ja tööle. Sa seda kõik peaks tema nõndanimetatud piibliliselega, kellest mitmed väga palju lugu peawad, teha võima? Wõi selle wähese keeletundmisega, mis tema oma lapse ja poisikese põlwes nõnda nimetatud kadaka-saksa teenrite käest õppis ja mis ta gymnasiumis ja ülekoolis suuremalt osalt jälle ära unustas? — Sell wiisil ei saa mitte kõige wähematki tehtud. Sest kui teiste peale tahetakse mõjuda, siis peab neid, nagu igaüks teab, targu tundma nende elamist, nende mõtteid, nende kombeid ja pruukisi. Sa seda kõik ei tohi mitte nagu ühest ümberpanekust tundma õppida, waid selle iseäralikust keest, kellega kõnelda, kelle peale mõjuda, keda õpetada tahetakse. Muidu räägime puudulikult ja ütleme sagedaste,

mis meie ütelda ei tahtnudki. Ainult oma keeles saab täit aru kätte, ja kes kasuga rahwaga rääkida tahab, see peab, niipalju kui see ülepea võimalik on, rahvuslisesks saama. Iga Eesti õpetaja, kes selles tükkis nagu talupojaks saanud, võib omale õnne soovida, sest ta saab wistist õnnistusega ja kasuga kõnelema ja õpetama. — Täielik Eesti keele tundmine on üks neist ülematest asjadest, mis üks Eesti õpetaja peab taga nõudma. Kõik teised teadused on, kus keel puudub, kõigewähemalt nendele, kelle pärast õpetajale õpetaja ammet anti, asjata ja kasuta."

Paneme weel teise näituse ette. Rosenplänter kirjutab (Beiträge XVII): "Soow Eesti ja Läti keele õppimise kohta. Kui meie õiglased oleme, siis peame tunnista-
tama, et meie kubermangus mõnigi tubli mees omas ammetis mitte nii kasulik ei ole, kui ta olla võiks ja tahaks, sest et ta Eesti-
maal mitte küllalt Eesti ja Läti maal mitte küllalt Läti keelt ei oska. On nüüd rahwa õnn ja haridus need mõlemad wiimased sihid, kuhu teadused ja kõik uurimised wiiwad, siis on see ainult korraline pärimine, kui soowitakse, et igaüks, kes Siwi-, Eesti- ja Kuuramaal ammetit tahab pidada, ta ühe või teise rahwa keelt peab mõistma.

On küll õige, kui kostetakse: teda õpitakse
 ju ja meie suurkooli peal on ju lektorid
 Gesti kui ka Läti keele jaurks, aga asjalugu
 näitab, et sedawiisi, kuda siia maale neid
 keeli õpiti, iial sihile (keele täielise tund-
 misele) ei jõua ehk aga väga hilja, kui 10
 ehk rohkem aastaid asjata on mööda läinud.
 Kas ei oleks seepärast soovitan, jah ma
 tahaksin ütelda, hädaste tarwis, et nende
 keelte õppimisega juba gymnasiumis hakatust
 tehakse. Et seal õpe-asju juba muidugi
 palju olla, ei saa keegi wastama, kui tule-
 waste riigikodanikkude tubliduse peale waade-
 takse. Ka pole minu mõte, et teiste tulu-
 likkude asjade tundisi palju vähendatakse,
 aga et Gesti ja Läti keel ka tululik on,
 siis võiks neile küll vähemalt 2 tundi
 nädalas kinkida ja arvata teises klassis
 sellega hakatust teha. Kui aega on nädalas
 2 tundi laulda (ma ei taha siin mitte
 halwaste laulust kõnelda), 2 tundi joones-
 tada, 2 tundi Inglis keelt õppida, siis on
 ka aega 2 tundi Läti või Gesti keelt õppida.
 Esimene ja teine klass võiksid siis koos
 olla. Tarwilikka raamatuid on juba osalt
 ja mitu on weel oodata meie auustatud
 Gesti kirjanduse edendaja prausti hra Masingi
 poolt. Kõige vähemalt on ommeti Gesti

piibel saadawal. Riia ja Miitawi gymnasiumis saaks siis Läti, Tartu ja Tallinna gymnasiumis Eesti keelt õpetatama. Et aga ikka veel inimesi on, kes sugugi aru ei saa, mikspärast tarwis on iseäranis hooljaste Eesti ja Läti keelt õppida, seepärast tahan ainult paari sõnaga mõlemate keelte tähendust meie kubermangude kohta tähendada.

1. Lätlased ja Estlased saavad ikka veel mitmest Saklastest põlatud. See põlgdus kaubiks ära ja lugupidamine astuks asemele, kui nende waimurikast ja wägewat keelt tuntaks ja osataks.

2. Rahwa laps, kes siin ehk seal gymnasiumis istuks, (ja wististe saab neid siin ikka rohkem oma aset ja haridust leidma), õpiks ise oma keelt aunistama ja tema seadusi tundma. Muid on selleks palju näitusi, et rahwa pojad oma emakeelt üsna Saksa keele järele painutasiwad ja teda seepärast üsna wiletjalt kirjutasiwad.

3. Edespidiistel kohtunikkudel poleks enam waja seda teistest ümber panna lasta, mis Eesti wõi Läti mees kohtus kõneleb.

4. Edespidised tohtrid ei saaks enam haiget Estlast wõi Lätlast nende weretufsumise ega ihufarwa järele arstima, waid

nagu teisi inimesi nende ütelduste järel, mis haige omast haigusest avaldab.

5. Edespõlised õpetajad saaksiwad ülikoolis suurema kasuga Eesti ja Läti lektori ettelugemisi kuulma. Nüüd käiakse neid vähe kuulmas, ja need vähed ei pea asjast hoolt, osalt seepärast, et nad armawad neid keeli, keda mõni palju paremaks ei pea kui Tulemaarahwa keelt, warsti kätte saada, osalt seepärast, et nad neid liig wähe tunnawad, et rõõmuga õppida ja edasi astuda.

6. Edespõlistel mõisnikkudel, kaupmeestel, rentnikkudel, kirjutajatel j. n. e. jääks nende keelte täielisema tundmise läbi mõnigi äpardus tulemata, mis nüüd seeläbi sünnib, et talupoja keelest pooleti, wõeriti ehk sugugi aru ei saada." —

Saagu neist näitustest küll. Mis tunneb meie süda, kui meie seda kuuleme? Kas ei unusta meie ära, et need sõnad täna pole ööldud, waid 70 aasta eest. Kas mõtleme ka neid sõnu kuuldes, et neid üks Saksa soovst Pärnu õpetaja ütelnud, wõi armame neid pärimisi mõne meieaegse nõndanimetatud Noor-Eestlase suust tulewat! Tah, imelik on see küll! Waatame 70 aastat tagasi, ikka üks ja seesama lugu, ikka üks ja seesama soow — Eesti keelele rohkem haridust,

õigust. Näitaks, nagu oleks lugu sellepoolest wana wiisi. Nõnda ka on, muud kui nüüd ei seisa enam Eesti keele eest Saksa soost õpetajad waid — Eestlased. Praegu gymnasiumides Eesti keelt weel ei õpetada, ehk küll juba Rosenplänter seda nõudis*). Kui wäga temal selle nõudmisega tõsi taga oli, näeme sest, et ta aastal 1818 ühe Eesti keeli lugemise raamatu gymnasiumi tarwis kirjutas. See raamat on kui ajalehe „Beiträge“ XI anne ilmunud. Lemas leiame 115 Eesti keelesist lugemise tükki, mis gymnasiumides tulewad Saksa keelde ümber panna ja keda mitmed Eesti mehed kirjutanud. Rosenplänteri enese kirjutatud on seal ainult üks kiri „Abramile“ ja mitmed Eesti wanad sõnad. Selle ande on ta Tartu koolikommisjonile pühendanud, selle palwega, et ta kooli raamatuks wasta wõetaks ja teises trükkis ilmuda wõiks. Soow on aga soowiks jäänud.

Rosenplänteri enese sülest on nimetatud ajalehes wähe Eesti keeli kirjutatud tükkisi, ainult mõned jutluse kawad, üks kolme künninga püha jutlus, kellele koolipois Abram eeskõne kirjutanud, peale selle soldati-

*) Tallinna Wene Aleksandri-gymnasium on meie teada praegu ainus, kus Eesti keelt õpetatakse. Toim.

ja ammeti wande ümberpanekud ja walla kohtu protokollide proowid.

Rosenplänteri ajaleht „Beiträge“ re. on sellepoolest tähtis ja ülitulus, et temale kõig selleaegsed kuulsad kirjamehed ja Eesti keele uurijad kaastöölisteks heitsiwad. Esimalt oli neid ainult kolm, pärast aga umbes 30. Kõige esimene awitaja oli Dr. J. W. L. v. Uue. See imelik mees oli Saksa- maalt pärit ja elas Saaremaal. Ta oli kord õpetaja, siis mõisnik, rentnik, hoospidali ülewaataja, kohtunik, raeherra, politseipidaja, aapteker, arst ja wiimaks Saare maa koolide ülewaataja. Eesti keele põllul on ta tubliste tööd teinud ning tähtsaid tükkisi Rosenplänteri ajalehte kirjutanud. Aastal 1817 asutas ta Kuresaare linna ühe Eesti feltsi Eesti keele edendamiseks. Kaastöölistest nimetame weel: õpetaja Frey Pühast, Bochmann Audrust, Everth Kodawereft, Knüpfner Kadrinaft, Berg Hallistest, A. W. Hupel, endine Põltsamaa õpetaja, Oidekop Põlwast ja D. W. Masing Afsist. Wiimsele oli Rosenpläntril väga palju tänu wõlgu, sest Masing oli kui tubli Eesti lase alati oma nõuu ja jõuuga abiks. Rosenplänter wahetas temaga palju kirjasi ja küsis tema kui wanema sõbra käest alati

nõuu. Kui Masingi „Näddala leht“ 2 aastat Pärnus trükiti, aitas Rosenplänter seda wälja anda. — Ka Soome maal oli Rosenpläntril kaastöölisi, kes Soome asjust kirjutasid, nagu Arwidson ja Gottlund. Arwidson kirjutas (Beiträge XV) Gesti õigest kirjutuse üle, leidis, et see wäga puuduline oli ning tema oli esimene, kes uut Gesti kirjawiisi Soome wiisi järel nõudis. Wäga tähtis on ka ajalehe XIV anne. Seda annet täidab suuremalt osalt Chr. G a n a n d e r Thomassoni „Soome mythologia“, mis Christian Jaak Peterson Rootsi keelest Saksa keele ümber pannud. Peterson oli ühe Riia kirikuteenri poeg ja studeeris Tartu wähe usu õpetust ja uuris keeli. Poolteise aasta pärast läks ta Riiga tagasi, andis seal õpetust Hebreala, Greeka, Ladina, Wene, Inglise ja Saksa keeltes ning matemaatikas. Seal tegi ta kirjatööd ja kirjutas Gesti keele üle mõnda Rosenplänteri ajalehte „Beiträge XIX“ sees leiame ühe tüki Gesti alguskeele ja kirjakeele üle, mis Laiuse õp. Heinrich v. Jannau kirjutanud. See tükk on selle poolest tähtis, et siin esimest korda Liwlasi puhtaks Gestlasteks tunnistatakse. Seesama Jannau muretses palju

Gesti koolide eest ja kirjutas nende tarwis raamatuid.

Need ja mitmed teised mehed on aja-
lehte „Beiträge“ tuumakaks ja mitmekesi-
feks teinud. Seal leiame peale teadusliste
tükkide Gesti rahwa ja keele üle, raamatute
kriitikaid, jutluseid, ümberpandud laulusi,
wanu sõnu, ennemuistseid juttusi, mõistatusi
nimelt aga suur fogu wanu rahwa-laulusi
ja sõnu Hupeli sõnaraamatu täiendamise
tarwis. Kõigest sellest rikkast sisust hooli-
mata leidis ajaleht wähe sõbru, nõnda et
temal mitte palju rohkem lugijaid ei olnud
kui kaastöölisi. Lugijate nimesid on iga ande
eesotsjas ära trükitud. Kõigest tahtustest
hoolimata tegi Rosenplänter wäsimata oma
tööd. Aastal 1814 kuulutus ta, et ta üht
uut ajalehte nimega „Eivländische Ma-
gazin“ wälja tahta anda, kus meie maa
elust ja olust, nimelt aga Wene kirjandusest
pidi kõneldatama. Tuba oli selle tarwis
mitu tükki kirjutatud, aga ajaleht jäi lugijate
puuduse pärast ilmumata. Miisamuti jäi
teaduslik raamat „Die Sprache der
Ehsten“ (Gestlaste keel) wälja tulemata.

Rosenplänteri järele jäänud käsikirjad
saawad suuremast osalt Tartu õpetatud Gesti
seltsi raamatufogus ülewel hoitud. Seal

leiamet peale 100 tihedalt kirjutatud poognat, nimega „Bibliotheca Esthonica,“*) kus kõikide Eesti keeles ilmunud ja Eesti keele üle kirjutatud raamatute nimed funni 1844 aastani ülesse kirjutatud. Peale selle jäiwad käsikirjas järele: jutlused, palwed, lasteõpetuse ja mõnesugused grammatikalised kirjad.

Kui meie nüüd lõpetuseks peale nende hulga kirjaliste toimetuste peale mõtleme, et see iseäralik mees agar õpetaja oli, oma suure linna ja maa koguduse eest tubliste hoolt kandis, rahwa koolisi asutas ja neile ise raamatuid kirjutas ning et ta ka Pärnu-
laste meelejahutuste ja rõemustuste eest muretšes, siis näeme küll, et tall filmapil-
fugi aega raiskamiseks polnud. Tema toi-
metuse all etendati Pärnu linnas järgmised
esimesed Eesti keeli näitemängud: aastal
1816 „Der Talkus, ein Lustspiel in
einem Akt, in deutscher und estnischer Sprache,
nebst einem Chor.“ Selle tegija on kuuluis
Kozebue, kes kaua Gestimaal elades Eesti
keelt oli õppinud! Aastal 1824 mängiti
rahwa suureks rõemuks „Permi Tago
unnen äggo, Schnurre, in estnischer Sprache
in 2 Aufzügen nach Kozebue,“ keda näit-

*) Praegu Tartu uniwersiteedi raamatukogus, Toim.

leja Steinberg kirjutanud. Suwel 1829 etendati „Eiso ja Aldo ehk: See kawal Peigmees, Scene in estnischer Sprache mit estnischem Gesang und Tanz,“ ning selle jätk: „Eiso ja Aldo kihlatuse päew, estnische Scenen mit National-Lieder und Tänzen.“ Meist näitemängudest ei ole ükski trükitud.

Kui ka Rosenplänteril teraw arwustaja film puudus, mis läbi mõni kirjatuük aja- lehte ülesse wõeti, mis parem trükkimata oleks pidanud jääma, siiski on Rosenplänter nii palju head Eesti rahwale ja Eesti keelele teinud, ta on mõlemid nii soojast südamest armastanud, et iga Eesti lase kohus on teda tundma õppida ja teda tänugu mälestada.

Kirjad, mille abi mina tarwitanud, on:

Napier sky u. Necke: Schriftstellerlexikon, III.

Napier sky: Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland, IV.

Ullmann: Mittheilungen und Nachrichten für die evg. Kirchen Rußlands, VII.

Türgenson: Verhandlungen der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat, 1, 3.

Ahlqwist: Suomi, 1855.

Wiedemann: Grammatik der ehstn. Sprache.

J. W. Ederberg.

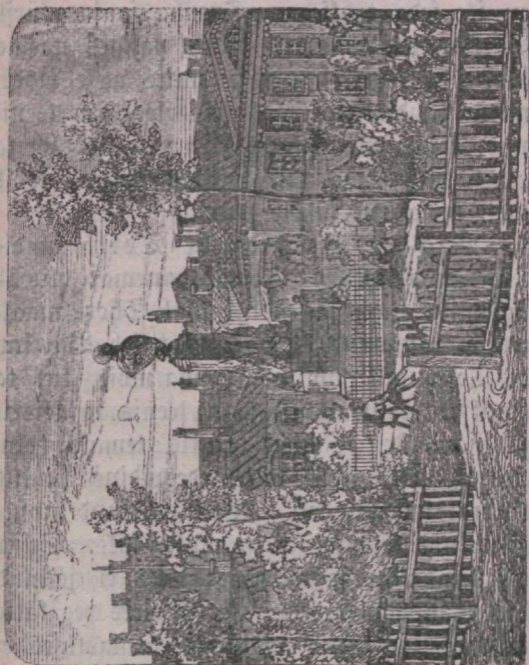
Düerst Michael Barklay de Tolln.

Kehwa, koguni kehwa on meie isamaa auusammaste ja mälestuse märkide poolest, mis meie isamaa poegadele järel tulewa põlwe poolt tänutunnistuseks nende tähtsate tööde ja tegude eest püsti pandud. Käi linnad läbi, waata tema awalikud paigad ja tähtsamad kohad ära, aga auusambaid sa ei silma. Üksnes Tartus kaubahoowi lähedal peab waataja inestledes seisma jääma, siin paistab talle midagi silma, mis ta muidu mitte ei ole harjunud nägema; siin waatab talle auusammast wasta, auusammast, mis meie maal sündinud mehe mälestuseks püsti pandud.

Kust see tuleb aga, et meie maal nii vähä auusambaid leitakse? Kell auusammast püsti pannakse, see peab seda enne ära teeninud, peab kas rahus rahwa kasuks rohkestest tööd teinud olema, rahwa

elu ja olu parandades ning hoopis
 uuele järjele aidates, ehk jälle waenu=
 wäljal isamaa eest wälja astunud,
 wapraste wõidelnud ja tähtsaid tegu=
 sid teinud olema. Niisugused mehed
 saawad tänutunnistuseks järeltulewa põlwe
 poolt mälestuse samba. Kui meil nüüd
 auusambaid puuduwad, peame küll arwama,
 et meie maal niisugusid mehi ei ole olnud.
 Sa see on peaaegu terve tõsi. Me ja meie
 maa rahwaste iseäraline seisupait
 on selle poolest süüdlased. Meie maa
 mitte=omad rahwad, kes siin ilma
 isamaata, ilma iseäraliku rahwus=
 liku sidemeta asuwad, ei wõinud
 endid palju wõera poolest waimus=
 tada ega kõrgemat püüdi ega ülemat
 iha südames kanda; nende meel ja
 mõte käis igapäewase elu, ajaliku
 waranduse, majapidamise toreduse
 täiendamise peale. Palju muud
 nemad ei tunnud. Maa pärisrah=
 was Gestlased aga ei saanud pea=
 aegu siia maale midagi ette wõtta
 ei teu ega mõtte wallas; kammitfad
 pidasiwad nende käed ja jalad ning
 pea finni. Nad wõisiwad üksnes
 waadata, mis sündis ehk pidiwad masi=

nana wägewama tagaajaja tahtmist
täitma. Alles uuemal ajal on lugu para=
nenud ja maa pärisrahwa poegadel wõima=

lifuks saanud oma armsa rahwa ja kalli
isamaa kasuks tööd teha ning enestele rahwa
tänuilikus südames mälestuse sammast püsti

seada lasta, kust see siis hiljem ehk warem päewa walgelle saab astuma.

Kui siis aga teised rahwad ühele oma pojale mälestuse märgi püsti pannud, siis on see seda tähtsam. Samba saaja würst Barflay elu lähemalt tähele pannes näeme siiski, et tema sammast mitte meie maal, mitte sündimise maal ei ole ära teeninud, waid meie suures Wene riigis. Et ta ometi meie maa eest wäljas olnud, jöhib meil tema elu tähele panna.

Michael Barflay de Tolly sündis Piiwi maal 1755. Tema wanemad oliwad mõisniku sugu ja endisel ajal Shoti maalt wälja rännanud. Tsal, Gottlieb Barflay de Tollyl oli Piiwi maal oma mõis, kus ta omaksed elasiwad, ise aga teenis ta keisrit ja isamaad. Sumal kinkis temale kolm poega, kelle seast meie edespidine kuulus kindral keskmise oli. Weel ei olnud lapsukesed kuigi wanad, kui isa mulda läks. Suur oli leinamine ja wiletsus; isast ei jäänud lastele midagi pärida. Kitsik oleks pea kätte tulnud, kui mitte sugulased armastuses ei oleks aidanud.

Meie noore Barflay wöttis onu kindral Vermehlen enese juurde kaswandikuks. Selle onu juures Wiljandi Suure Jaani

kihelkonnas Ünge mõisas elas tema oma
 noore põlwe. Kuldsid päivi ei saanud tema
 siingi näha, sest onu oli kehva mees, kes
 häda waewaga päewast päewa ajas. Wae-
 walt oli Barflay oma jau kooli õpetust
 saanud ja seismeteistkümnest eluaastast wälja
 astunud, kui onu teda enam kauem enese
 juures ei tahtnud pidada, waid wäteenis-
 tusesse saatis. Noorel Barflayl, kes onu
 juust alati wäteenistuse kiitust kuulis, ei
 olnud selle wasta midagi; tema tegi, mis
 onu nõudis. Sell ajal ei aimanud tema
 ise ega onu ega teised, misjugune suur mees
 temast hiljem pidi saama. Küll mõeldi
 aga tema kohta niisama nagu teistest selle-
 aegsetest Siwi maa mõisnikkudest nähti:
 nemad teeniswad tüki aega kroonut, kuni
 mõne suurema nime kätte saiwad, ja pöör-
 siwad siis koju tagasi. Nõnda ei wõinud
 ega tahtnud Barflay ometi mitte teha.
 Tõukate mõisnikkude pojad wõiswad nõnda
 teha, wõiswad pärast teenistusest tagasi tul-
 les kodu mõisate peal röömsaste elada, aga
 teda, teda ei oodanud niisugune magus loo-
 tus kottu eest. Temal ei olnud mitte mõisa,
 kus ta ennast kroonu teenistuse järele
 nuumama wõis hakata. Tema pidi

ise enesele kättega peatoidust muretsema, tema pidi kroonut jäädawalt teenima.

Süba kahe aasta pärast astus ta teenistuses esimese sammu edasi ja sai ohwitseriks. Nüüd oli tee tema ees lahti ja ta hakkas ikka järk järgult kõrgemale tõusma. Sunnetäht oli temale tõusnud. Ei ole ka sugugi imeks panna: tema ülemad oliwad temaga rahul, sest ta oli truu, sõnakuulelik ja waper noormees, mitte aga niisugune ninatark, nagu suurem jagu selle aegsüd mõisnikkude poegi kroonu teenistuses.

Kümme aastat oli Barcklay de Tolly keisrit ja isamaad teeninud ja ratsawäe kapteniks saanud, kui ta isamaa eest sõjatulesse pidi minema. Keiserinna Katarina II. ajal tõusis 1788 Türglastega sõda. Wenelased tungisiwad Türgi maale ja andsiwad Suworowi juhatusel all waenlastele tubliste walu. Koor Barcklay oli igal pool esimene: julgeste waatas ta surmale silma ega kohkunud ühegi hädaohu eest tagasi. Oma wahwuse palgaks sai ta sõja lõpetusel auuristi ja suurema nime.

Nüüd tõusis ta järk järgult ikka kõrgemale. Waewalt oli Türgi sõda otsas, kui jälle uus algas, kus Barcklayl uueste wõimalik oli, oma julgust ja waprust üles tunnis-

tada. Tema wöttis Rootsi sõjast Soomes
osa ja tõusis Pardakofel üles näidatud
wapruse eest majuriks. Pärast seda käis
ta 1794 Poola mässamist waigistamas.
Ja pärast sõda awaldas ta rahu ajal oma
suuri waimuandeid sõjawäe juhatuses nii
suurel mõõdul jälle, et see keisri silma pidi
puutuma. 1799 tõsteti teda siis ka selle-
pärast kindraliks.

Pea tõusiwad uued tülid, mis Barklay
wõitlemise wäljale kutsusiwad. Keiser Alek-
sander I. armastas küll rahu ja ta esimesed
walitsuse aastad oliwadki rahulised, aga kaua
ei kestnud õnnetuseks rahu mitte. Selle
aastajaja hakatusel oli terve Euroopa kee-
mas ja ilma tahtmata kisuti Wene maagi
tülide sekk. Napoleon oli Prantsuse maal
keisriks saanud. Tema püüdis igas küljes
oma maa radasid laiendada ja tungis iga-
ühe kallale, kes seda ei teinud, mis tema
tahtis. Küll katsus keiser Aleksander ennast
tulist eemal hoida, aga mis wõis ta parata:
Napoleon himustas kõigest südamest sõda.
Ei jäänud siis muud nõuu enam üle kui
ülemeeleliste Prantslaste wasta wälja minna.
Keiser Aleksander ühendas ennast Austria
keisriga ja Preisi kuningaga ning saatis neile
oma sõjawäe Prantslaste wasta appi. See

oli aastal 1806. Barcklay oli ses sõjas suur sõjaväe hulk tema oma juhataja. Mitmes võitlemises sai Barcklay waenlaste peale võitu, võttis osa tähtsast Pultuski ja Preisi-Gilau võitlemisest, aga et Preislastes ja Austraalastes liig pikaldased ning unised olivad, mispärast Napoleonil neist kerge oli jagu saada, ei võinud Barcklay isamaale oma võitudega ometi mitte nõnda palju kasu saada kui ta siis oleks saanud, kui ta täieste oma käe peal oleks jõdinud. Sõja lõpul nimetati ta kindraladjutandiks.

Suuremat auu saatis Barcklayle uus Rootsi sõda, mis 1809 tõusis. See tegi tema nime kuulsamaks kui ükski sõda enne seda. Kui Sandels 1808 Mai kuul suurte võitudega wästasid Põhja Soomest Sawolinnani tagasi tunginud, saadeti Barcklay de Tolly 7000 mehega tema wästa. Kolme-kordse jõuga rõhus Barcklay Sandelsi tagasi, aga muidu ei tulnud sest wõidust palju kasu; ta tungis küll uueste edasi, pidi aga pea taganema ja ülem juhatus usuti uueste teise kätte. Kui aga järgmisel aastal keiser ja sõjainiister Araktshejew nõuiks wõtšiwad Waasast sõjaväge Rootsi saata, nimetati Barcklay selle sõjaväe juhatajaks. Sell ettewõtmisel tegi ta niisuguse teu, et

kõik maailm selle üle imestles. Märtsi kuul 1809 läks Barclay suurtükkidega ja umbes 3500 ratsa- ja jalawäe mehega üle Botnia lahe jää jalgsi Rootslasi kodu käsile wõtma. Terwe nädala kestis teekond, kus külm 15 kuni 30 graadi kange oli. Rootslased ei olnud uneski meelde tulnud, et Wenelastel üle jää nende kallale wõiksid tulla. Nemad oliwad koguni ehmatanud ja kohkunud, kui Barclay ühel päewal korraga nende filmade ees seisis. Nemad ei olnud Wenelasi talwel sugugi oodanud, waid alles kui, kui meri lahti läheb. Sellepärast ei olnud nad ka endid suuremat sõja wasta walmistanud. Ei nad julgenud Wenelaste wasta hakatagi; nad tegiwad ilma aja wiitmata rahu. Selle rahu järele sai 1809 Soome maa, mis siia maale Rootsi päralt olnud, Wene walitsuse alla, kuhu ta täna päewani on jäänud. Barclayle tasuti selle tähtsa töö lõpetust wäga rohkel mõõdul; tema tõsteti kõigi Soomes olewate Wene sõjawäe jagude ülemaks juhatajaks, Soome kindralkuberneriks ja senati esimeheks kõnejuhatajaks, wähe hiljem weel Wene sõjaministriks.

Kauaks ei jäänud Barclay selle ametisse. Uued sõjapilwed tõusiwad. Napoleoni lõög

ei olnud veel täis. Tema oli ümberkaudised vastased kõik ära võitnud; nüüd tahtis ta ka Venelaste kallale minna, kes alati tema pilli ei tahtnud puhuda. 1812 aastal kogus ta kõigist võidetud maadest sõjaväge kokku ja tuli 500,000 mehega Bene maale Bene maad ja rahvast enese alla heitma.

Mees, keda keiser Aleksander Napoleoni määratuma wäe wasta wälja saatis, ei olnud keegi muu kui Barclay de Tolly. Kõik Bene sõjavägi anti tema walitsuse alla. Sellegi pärast ei olnud Barclayl waenlaste wasta enam mehi wälja wiia kui üksnes wiies osa Prantslaste wäest: 125,000 mehega ja 500 suurtükiga astus ta neile wasta. Barclay sai selgeste aru, et nii väikese wäega waenlaste suure hulgaile midagi ei wõi teha. Alwalikult waenlaste ette astuda ja nendega wõitlemist alustada, see oleks hull julgus olnud. Wägi oleks küll oma elu ohwerdanud, ilma et isamaale wmeti mingisugust kasu oleks jõudnud saata. Barclayl oli sellepärast hoopis teine nõuu. Mis tema kasina wäega forda ei jõudnud saata, tahtis tema kawalusjega toimetada. Tema taganes waenlaste eest alati ära, kui need tema juurde jõudsiwad, ega alganud nendega wõitlemist. Selle läbi lootis tema neid

wäsitada ja korda saata, et waenlaste wägi mitmesse jalku heidab, kellest ta siis ennem wõimust oleks saanud. Aga sõjamehed ja ülemad ei saanud kõik tema nõuust aru; nemad ei olnud sugugi sellega rahul, et Barclay ikka taganes ja mitte wasta ei hakanud; nende süda põles sees ja nad sooviswad kõik kurja kätte maksta, mis waenlased nende isamaal teinud.

Sõjawäe üleüldine nurin tungis wiimaks keiser Aleksandri I. kõrwu. Ehk ta küll wäga hästi aru sai, et Barclayl täieste õigus, tahtis ta ometi sõjawäe palwet kuulda, kui nurin Barclay wasta weel suuremaks läks, ja sõjamehi waenlaste wasta tulesse saata. Nii wäga wasta meelt kui see tall oli, wõttis ta wiimaks Barclay käest ülema sõjawäe juhatusse ära ja andis selle würst Kutusowi kätte. Ilma nurisemata ja wasta panemata heitis nüüd Barclay selle alla, kes siia maale tema kätšualune olnud. Sõjamehed saiwad nüüd, mida tahtsiwad. Nad puutusiwad Prantslastega kokku. Küll wõitlesiwad nad löwi kombel, küll tegiwad nad wapraid tegusid, aga mis ette ära näha, sündis: Wene wägi oli liig wäike ja pidi wiimaks taganema. Palju mehi oli langenud, ilma et selle läbi isamaale ehk rahwale

kasu oleks tulnud. Moskwa linngi langes waenlaste kätte. Aga see oli wiimane Napoleoni wõit. Nüüd hakkas tema õnne täht looja minema. Wenelased ise paniwad Moskwa põlema, et waenlastel linnast mingisugust kasu ei oleks. Prantslastel ei aidanud enam muu asi kui pidiwad taganema.

Nüüd oli aeg, kus Wenelased Prantslastele kurja kätte wõisiwad maksta. Kange külm niitis waenlasi loogus maha ja Wene mehed, nimelt kassakad andsiwad omalt poolt mis iganes wõisiwad. Mitte kümnet jagugi ei jõudnud Napoleoni suurest sõjawäest koju tagasi: Wenelased ei jäänud Prantslaste kannult ka siis mitte maha, kui need Wene maalt wälja Saksa maale jõudsiwad. Wõeralgi maal tegiwad nad weel Prantslastele tüli. Nüüd arwas Saksa maagi paraja aja olemat Prantslaste wasta hakata. Aga juba oli Napoleon Prantsuse maalt tagasi ja tungis julgeste tagaajajate ja wastahakajate kallale. Reiptsiigi linna juures wõideldi kolm päewa. Barclay, kes oma sõjameestega waenlasi siia maale taga ajanud, tegi siingi wapraid tegusid ja andis neile walusid hoopisid. Kõige walusamas tules oli ta esimene ega taganenud ka siis mitte, kui suurtüki kuul ta kae ära purustas.

Prantslased saidid hirmsal kombel walu ja pididwad waatama, kudas koju saidid.

Kui Barflay haawad pisut oliwad paranenud, ei läbenenud ta kauem wagusi seissta, waid töttas uueste Prantslasi taga ajama. Ta tungis üle Rheini jõe ja jõudis Pariisi, mis wiimaks Wenelaste kätte langes. See oli wiimane sõda, mis tall sõdida oli; sest saadik ei olnud temal enam tarwis waenlaste wasta astuda ja mõõka kätte wõtta.

Et oma tänutunnistust Barflay wasta üles näidata kõigi nende tähtsate tööde eest, mis see isamaa heaks teinud, tõstis keiser Barflay 1813 grahwiks, Pariisi ärawõitmise järele 1814 ülemaks sõjawäe juhatajaks ja Waterloo wõitlemise järele 1815 würsti seisuse sisse, mis nime tema järeltulejad praegugi weel kannawad.

Alalised sõjad ja wõitlemised oliwad Barflay terwise wäga wiletsaks teinud. Sõja ajal ei olnud ta iial elu ega terwist hoidnud, waid igal pool esimene olnud. Kui suur Prantsuse sõda lõpes ja keisril Barflayd enam nii hädaste tarwis ei olnud, wõttis ta ennast teenistusest lahti ja ruttas Saksa maale terwise wett pruukima. Aga tee peal jäi ta koguni haigeks ja enne weel

kui ta sinna jõudis, juri ta Preisi maal 14. Mail 1818 wäikses Insterburi linnas ära.

Barclay furnukeha toodi kodumaale tagasi ja maeti Helme kihelkonda Tõgeweste mõisa kabelisse maha. Seal hingab tema kõrwas ka ta abikaasa Helene Smitten. Wäga palju ülemaid kui alamaid jäiwad kuulust kindrali leinama. Nii hästi sõjawäe hulgas kui ka talurahwa seas armastatiwad kõik teda südamest, kes teda tundsiwad. Tema oli sõjameestele isalik kindral, kes nende eest iga pidi hoolt kandis, ja talurahwale hea herra, kes oma pärisorja inimeseks pidas ja neile orjapõlwe ajal inimlikka tunduosi awaldas.

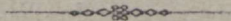
Warsti pärast Barclay surma tõusis mitmel sõjawäe ülemal nõuu Barclay mälestuseks auusammast püsti panna. See nõuu oli kõikide meele pärast. Kõik need sõjawäe ülemad, kes Barclay juhatuse all teenisiwad, paniwad eneste keskes raha kokku, laksiwad kauni Barclay rinnakuju walada ja Tartu ülesse panna. Sammas, kelle otsa kuju püsti pandi, raiuti Soome kaljust, sest Soome maa on Barclay Wene walitsuse alla saatnud. 11. Nowembril 1849 pandi sammas püsti. Kaunis kõrge kiwijala otsas seisab kuju. Sala ümber näeme mitme-

fugusid sõjariistu sambale ehteks külge pandud olewat. Kiri kiwijala peal annab waatajale kuulsa mehe üle otsust. Muusamba ümber on väike aid istutatud, kus noored kaunid puud kasvavad. Mäist enesest käivad teed läbi, kelle ääres pingid jalutajat puhkama kutsuvad ja minewiku mälestusi tähele panna käsivad. Mäist kaugele wasta kaubahoowi on väike plats, mida mälestuse samba omaniku järel Barklai platsiks nimetatakse.

Uga meie Gesticlased? Millal saame nii kaugemale, et Gesti tähtsamate meeste mälestusekski auusambaid püsti wõime seada? Millal tuleb tund, kus Wanemuise kuju Tartu doomimäge kaunistab ja sell kombel neid päiwi meelde tuletab, kus Wanemuine Taara mäel inimeste laste hulgas wiibis ja neile oma kaunimat kunsti ja paremat pärandust, jumalikku laulu ja muusika annet awaldas? Kui kaua peab isa Rhein Wanemuise paiga peal auujärjel seisma ja Wanemuine kurwalt ilma asupai-gata ühest kohast teisi rändama? Kui kaua peawad poisikesed oma käsi wana mehe poole wälja sirutama, kell aga

eneselgi midagi anda ei ole, sest et ise kuiwal istub, ja nii andmise asemel neilt wõtab, mis neil iganes hinge taga? Ammu, ammu oleks aeg käes, et Wanemuine Taara mäel jääda-wa ajeme jaoks ja oma laste peale kurwastuses ja rõõmus uueste maha waataks nagu muistsel ajal ja et poisikesed käed tema poole wälja sirutaksiwad, kes neid ära ei püüa neelda, waid neile üksnes kalleid warandusi pakub. Mõeldagu siis selle peale, et Taara mäe Gesti auusambaidki ehivad ja Gesti pojad ning tütreid sinna kofku tulles sealt waimustust waimustuse peale oma rindu imewad ja isamaalisele teule wirguwad, nagu Wanemuise õnnelikul esimesel lauluajal.

Schnakenburgi Cesti Rahwa-Biblioteek:

- Nr. 1. Raubse näukattega mees.
Nr. 2. Kaabakad ehk fuld ei anna rahu.
Nr. 3. Iisraeli mehe tütar.
Nr. 4. Mererööwliste saar.
Nr. 5. Kaarlo Suomalaise Novellad ehk uudisjutud.
Nr. 6. Ühetas Cesti jututooja.
Nr. 7. Joosep Saideni elulugu.
Nr. 8. Kümnes Cesti jututooja.
Nr. 9. Wallensteini surm.
Nr. 10. Hudsoni jõe ääres.
Nr. 11. Rändaja Kaljumägestikus.
Nr. 12. Guajana metsades.
Nr. 13. Maarja ja Gewa.
Nr. 14. Lahtine aken.
Nr. 15. Esiwanemate warandus.
Nr. 16. Karin.
Nr. 17. Kaljajutud.
Nr. 18. Tähtsad mehed. Esiwine anne.
Nr. 19. Masepa, ehk sõit furma rüki.
Nr. 20. Tähtsad mehed. Teine anne.
Nr. 21. Endise põlwe parandus.
Nr. 22. Tähtsad mehed. Kolmas anne.
Nr. 23. Dr. Fählmanni kirjad.
Nr. 24. D. B. Masingi kirjad. Esiwine anne.
Nr. 25. Kalewala. 8 pildiga.
Nr. 26. Nsamaa tütar.
Nr. 27. Tähtsad mehed. Neljas anne.
Nr. 28. Masingi kirjad. Teine anne.
Nr. 29. Uut ja wana.
Nr. 30. Tähtsad mehed. Viies anne.
Nr. 31. Masingi kirjad. Kolmas anne.
Nr. 32. Tähtsad mehed. Kuues anne.

Iga raamat maksab 20 kop.